

BEDECS LÁSZLÓ

MADÁRLÁTTA JAMBUSOK

Tandori Dezső verssé vált madarairól



...Tandorinál inkább egy gyerek, még inkább egy betegséggel vagy valamilyen fogyatékossgal született gyerek gondozásához hasonul a folyamat. Az állandó készenlét, az állandó jelenlét igénye ebbe az irányba mutat.

A Tandori-költészetéről kialakult kép meghatározó eleme a lakásba fogadott madarakkal kapcsolatos. 1978, az első „madaras” versek megjelenése után tucatnyi regény mellett három igen terjedelmes verseskötet foglalkozott legnagyobb részt ezzel a kérdéskörrel – sorrendben: *A feltételes megálló* (1983), *Celsius* (1984), *A megnyerhető veszteség* (1988) –, de a téma, részben a madarak emlékét őrző lófogadásokon keresztül, önmaga történetét is olvassa, az azóta megjelent kötetekben is jelen van.

Az utcán talált sérült, sebesült, vak, sánta, szárnyatörött madarak otthoni gondozása, és a gondozás folyamatának részletekbe menő, az imént említett kötetek több ezer oldalát megtöltő leírása egy önfeláldozó madárbarát versben, prózában, esszében és drámában párhuzamosan formálódó története. De természetesen mindez több egyszerű leírásnál vagy sztorizgatásnál: mély és árnyalt poétikai és etikai, életvezetési kérdésekkel birkózik: Vajon elég érzékenyek vagyunk-e mások szenvedésére? Van-e értelmé a szenvedőkért hozott áldozatoknak? Mit jelent tartozni valakihez? Kik a felebarátaink? Mit várhatunk el a másiktól? Mit vállalunk mi magunk a másékért, és miért vállalunk bármit is? Miért vannak egyáltalán kapcsolataink másokkal? A magány helyett például.

A madarak befogadása természetesen felelősségvállalást, az odafordulás ebben az életműben személyes elköteleződést jelent. Egy olyan határozott döntést, amiből aztán nincs ki-

hátrálás, ami teljes életmódváltozást, nagymértékű alárendelődést jelent. Aszketikus bezárkózást, szigorú napirendet, a baráti-rokoni kapcsolatok leépítését, számtalan lemondást, veszteséget, folyamatos áldozatokat legalább másfél évtizedig. Nagyon hasonlít ez egy kutya, egy macska vagy bármilyen más kisállat befogadásához, de Tandorinál inkább egy gyerek, még inkább egy betegséggel vagy valamilyen fogyatékossgal született gyerek gondozásához hasonul a folyamat. Az állandó készenlét, az állandó jelenlét igénye inkább ebbe az irányba mutat. És mielőtt bárki felhorkan a párhuzamon, amiben egy gyerek gondozását egy verébéhez hasonlítom, jelzem, hogy az egyébként gyerektelen költő poétikai döntése, miszerint épp a madarakért hozott áldozatokról ír, még egy kicsit rá is licitál erre a hasonlítgatására. Hiszen egy madárért még nehezebb feláldozni a megszokott életet, még nehezebb súlyos döntéseket hozni, mint egy gyerekért – bár természetesen nem a két áldozat közti mérícskélés itt a cél, nem az egymással szembeni kijátszásuk. Épp ellenkezőleg: a madaras versek a feltétlen szeretet, az áldozathozatal, az alázat és a lemondás példáját mutatják, és végső soron azt mondják: ha egyáltalán van értelme az életnek, akkor az épp a gondoskodás lenne, a segítség azokon, akik a leginkább rászorulnak. Egy fészekből kipottyant verébnél pedig aligha van kiszolgáltatottabb lény: ha nem gondoskodna róla valaki, órákon belül elpusztulna, ha később szabadon engedné, napokon belül meghalna. Vagyis a madarak afféle metaforák, gyűjtőnevei mindazon embereknek és állatoknak, akik kiszolgáltatottak.

A befogadott madarakért aztán mindent meg kell tenni, nincs visszaút, nincs visszahátrálás az odafordulás előtti életbe:

*„El vagy veszve, azt írja Kosztolányi, ha szeretsz már akár egy madarat:
[...]
Többé nincs „bármí”, s most fontos „akármí”, miattuk kell megtartanod magad.*

(Ha szeretsz, mondja Kosztolányi)

Ezt az egy központra szűkített, egy célnak alárendelődő életet pedig az a felismerés táplálja, hogy jót tenni jó, hogy a lemondások, a veszteségek adnak is. Aki önzetlen, azt eltölti az önzetlenség tudatának jó érzése – rosszabb esetben tetszeleg is ebben a pózban. A döntések esztétikai hozománya viszont a meglepően új és különleges életmód bemutatásából ered, melyet Tandori ráadásul olyan költői nyelven tud megtenni, amely őelőtte nem létezett. A tárgyalt kötetek legjobb versei az alázas gondoskodás és a lemondások következményeit önironiával veszik tudomásul. Néhol komolykodva, sőt sértetten:

*Rostálj kölest, vagy szedj füvet,
Kelj reggel négykor hat madárért,
Viseld el a beszédeket,
Hogy: „Megtehetted, hogyha ráért...!”
Ugyan ki tenné meg magáért
Mind, „amire nem született”?
Fő az, hogy megtehesse másért,
A lényeg az, hogy van kinek.*

(Ballada: „Mert van kinek”)

Máskor oldottan és viccesen:

*Van egy madaram, és miatta van, hogy novemberben is sortban járok;
neki én úgy vagyok én, ahogy szegény még nyáron, hogy idekerült, meglátott;
és szétveri magát, ha pantallóba' lát, mert neki nem és nem kellene mások.*

*És én szívesen meg is teszem a kedvéért, bár ez így nem fog menni;
ha beáll a tél, muszáj lesz azért itthon is hosszúnadrágot venni;
meg kell szoknia, hogy ez a dolgok sora: hogy vedlünk, s nem állandó semmi.*

(Részlet a Négy madár blues-ból)

Ezek a Tandori-szövegek tehát a saját élet élhetőségére, értelmére és tartalmára kérdeznak rá a maguk kitarító monotonijával és az ebben rejlő radikalizmus-sal. A kedves lények, köztük a legkedvesebb, Szpéró minden vers fölött ott lebegő halálának árnyékában. Ez pedig még akkor is egy új minőséget eredményez, ha tudjuk, már a korai Tandori-versekben is szilárd a halál elkerülhetetlenségének tudata: meghalunk, és sajnos azok is meghalnak, akiket szeretünk. Voltaképp ez a nyilvánvaló, mégis tragikus felismerés mozgatja aztán Tandori-költészetét az egészen különleges szeretetviszonyok vizsgálatáig. Először a beszélgető, gondolkodó Teddy-mackók, majd a bokrok aljában talált, a lakásba került és ott évekig, sőt nemritkán egy évtizedig nevelkedő apró testű madarak, verebek, poszáták, zöldikék jelentik a társaságot a baráti kapcsolatait fokozatosan felszámoló költő-figurának. A körülbelül negyven madárka közül a legtöbbet Szpéróról, Samuról és Pipi Néniről olvashatunk, de jól dokumentált Totyi és Potyi, a nagy elődök ugyancsak kedves utódainak élete is. Mindez a Másik általi önmegértés lehetőségét kínálja fel. Tandori tulajdonképpen azt ismerte fel, hogy mindig, még az efféle, egyirányúnak látszó kapcsolatokban is a Másiktól függ a szubjektum gondolkodása, nyelve és etikai szótára: a Másik a személyes etika feltétele. Tudja, hogy saját életének értelme egyedül őt illeti, de ennek megtalálásához a Másikat, ez esetben a madarakat kell segítségül hívnia. Hiszen a gondolkodás és így a költészet kezdete sem a magányos szubjektum hallgatósága, hanem azon Másik felé fordulása, aki szól hozzá, látja, nyelvet ad neki, mielőtt szólna vagy szólhatna. A Másik felé fordulás tehát az eredendően etikai aktus, a tényleges léthelyzet felismerése (vö: „A lényeg az, hogy van kinek.”) A Tandori-költészet etikája a figyelem etikája: figyelni a szükségleteket, a boldog pillanatokot, a fenyegető jeleket. Az „arccal a másik felé” azonban nála alkalmasint a „háttal a világnak” elvvel jár együtt, a másokért élni, legyenek azok akár kaktuszok, játékmackók vagy verebek, a szeretet következményeinek vállalását is jelenti: a lemondásokat és az alázatot. Lényegében ez lenne a „megnyerhető veszteség” furcsa életfilozófiája, mely tehát az „odakint” és az „odabent” világának éles elválasztásán, illetve az áldozatokkal elérhető örömtelibb élet esélyén alapul. *A kevésbé tetszetős évszakok kora hajnalai* épp ezt a dilemmát mutatja fel:

*Hadd mondjam el neked a kevésbé tetszetős évszakok
látszatra fárasztó – minden nap! – kora
hajnalairól is, mennyi jó van bennük, száraz szépség,
megbízhatóság, az ismerős mozdulatok ismétlődése.*

A versekben az odafordulás, azaz a Másik legintenzívebb megélésének leggyakoribb, finom és ártatlan, nyelvileg is lágyan megjelenített formája a simogatás. Egy olyan gyengéd érzékiség tehát, mely a másik iránt nem kisajátító módon tesz fogékonná, de felébreszti a felelősséget. A *Semmi Kéz* című, antológiadarabbá vált versben például a vak madár megsimogatása végső soron a másik halandóságának felismerését eredményezi: „miféle előleg ez a halálra, hogy megsimogatható volt a háta?” A Pipi Néni nevű madár ebben és az ehhez kapcsolódó versekben azért is különösen fontos szereplő, mert a vakság a teljes kiszolgáltatottság jele, egy olyan jel, mely egyértelművé teszi a gondoskodás életmentő jellegét. A simogatás gyengéd aktusa, az odafordulás e finom formája tehát a Másik egyik legintenzívebb megélése. Olyan érzékiség, mely a másik iránt nem kisajátító módon tesz fogékonná, tehát felébreszti a felelősséget. Hasonló a helyzet *A délibb égöv* című versében is, ahol a Poszi nevű kismadár életének utolsó, egyébként szintén vakságban telt óráit éli újra a beszélő, de annyiban még mélyebb a tragédia, hogy felidéződik a minden ősszel és tavasszal ismétlődő kétségbeesett repkedés egyik szobából a másikba, melyre a vándormadári ösztöne kényszerítette a haláltól megmentett, de az életnek mégsem visszaadott madarat.

Ezekben a versekben ugyan az ember a vendéglátó, de miközben vendégszeretetet gyakorol, tehát vendégül látja egy életre Szpérót és társait, aközben ő maga is vendéggé válik – a madarak világának vendégévé. Tandori Dezső költészete – bár hangsúlyosan egyéni szabályokat követ, azaz nem normatív igénnyel íródik – végső soron hozzásegít ahhoz, hogy tudomásul vegyük cselekedeteink és egyéni gondolkodásunk másokra gyakorolt hatását. Hogy ne legyünk vakok mások szenvedéseivel kapcsolatban, és mivel ami bennünk a többi emberrel közös – a szenvedés képessége –, az az állatokkal is közös, figyelmünket rájuk is ki kell terjesztenünk.

